

CULTURA VASLUIANĂ ÎN TIMPUL LUI ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT

Gheorghe Clapa

Cuvinte cheie: sfatul orășenesc, scrisori slave, cancelarii urbane, proprietate domnească, sigiliul domnesc, broderie.

Key words: town counsel, slavica letters, urban chancellars, property rule, royal seal, embroidery.

Abstract: *The Culture of Vaslui during Ștefan cel Mare*

The classical period of Moldavian art spans about 100 years, beginning with the last two decades of the fifteenth century to 1590. The reign of Stephen the Great brought a high and original synthesis in this area. The first part of Stephen's rule up to 1487, focuses mainly on military and civilian buildings. Besides cities and palaces, Stephen founded Voronet and Putna, Borzești and Pătrăuții, St. Ioan din Piatra and St. Neculai from Iasi, Tazlăul and Războienii, the imposing and monumental Neamt and others more, where he hosted crafts, calligraphers and miniaturists, embroiderers and masons, carvers in stone and silver craftsmen. In these places he gathered silver embroidery with gold and pearls, he put to write mastery letter books, rich in wisdom, he gathered precious vessels of silver made by the most talented silversmiths of the time. The painters wrote his face in gold and purple on the foundations fresco and the embroiderers eternalized him with the needle in gold thread on silk. Stephen built so much and so impressively, valuably and unforgettable. His personality is completed also with the "Moldavian style," immured in the constructions he commanded. Stephen the Great was identified for a long time with the whole Romanian spirituality.

În timpul campaniei din 1476, aflat în retragere, Ștefan cel Mare a fost nevoit să incendieze orașele Vaslui, Iași, Bacău și Baia¹. În orașele moldovene din a doua jumătate a secolului al XV-lea și de la începutul secolului al XVI-lea, sunt atestați numeroși meșteșugari, printre care și Petru croitorul din Vaslui². Ca urmare a faptului că orașele moldovene erau considerate drept proprietate domnească și că în cuprinsul lor se aflau reprezentanți ai autorității domnești cu atribuții efective și variate, comunitățile urbane din Moldova aveau o autonomie limitată.³ Atribuțiile sfaturilor orășenești se manifestau și în raportul orășenilor cu domnia, care, în a doua jumătate a

¹ Relatarea lui Balthasar de Piscia, în „Columna lui Traian”, 1876, p.376-380

² Șt. Olteanu, Meșteșugurile din Moldova și Țara Românească (sec. X-XVII), București, 1961, 500 p.+ 50 pl. (ms.); idem, Producția meșteșugărească din Moldova și Țara Românească în sec. X-XVII. (Probleme de bază în lumina creșterilor recente), în „Studii”, 1962, nr.4, p.869-896.

³ În privilegiile acordate Vasluiului în 1491 și Bârladului în 1495, Ștefan cel Mare definește aceste orașe ca „târgul nostru Vasluiului (Documente privind istoria României), A, XV, vol.II, p.166 (D.I.R.) și „târgul nostru Bârlad” (ibidem, p.112), iar daniile făcute Vasluiului le socotește, de fapt, „să fie domniile mele uric cu tot venitul” (ibidem, p.166). Cf. și A. Sava, Târguri, ocoale domnești și vornicii în Moldova, în „Bul. științ. Acad. R.P.R.”, Secția Șt. ist., filoz. și ec. jurid., iunie 1952, p.71-97; E. Vărtosu, Din Sigiliografia Moldovei și Țării Românești, în Doc. priv. ist. Rom., Introducere, vol.II, p.437-441.

secolului al XV-lea, au intrat pe făgașul unei alianțe tot mai strânse cu orășenimea. Șoltuzul și pârgarii erau reprezentanții intereselor și țărilor orășenilor în raporturile cu domnia,⁴ de care aceasta trebuia să țină seama. În privilegiile acordate Vasluiului în 1491 și Bârladului în 1495, domnia amintește că a miluit „pe șoltuzi și pârgari și pe toți oamenii săraci” de aici, întărindu-le „obiceiul cel vechiu” (Vaslui) și „legea lor vechiu” (Bârlad), privitoare la scutirile de vamă pentru negoț.⁵ Totodată, ei erau însărcinați cu aducerea la îndeplinire a felurite hotărâri și porunci domnești. Prevederile dreptului comercial în vigoare atât în Moldova, cât și peste hotare constau în drepturi și obligații referitoare la respectarea dreptului de depozit al unor orașe, la urmărirea unor anumite căi comerciale, la aplicarea normelor privitoare la represalii, datorii, vămi și la ținerea bălciurilor, strâns legate de privilegiile și normele juridice locale, atât de caracteristice societății medievale. În materie de represalii am dat doar un exemplu, pe care-l socotesc mai grăitor; pentru opririle reciproce de mărfuri dintre moldoveni și brașoveni, conform scrisorii șoltuzului Hârlea din Bârlad⁶ din 1434-1437. Scrisorile adresate brașovenilor de sfaturile orășenești din Bârlad, pe la 1434-1437 și din Vaslui, pe la 1450-1500, unde nu era o cancelarie domnească și care nu au indicat locul emiterii, erau redactate tot în cancelariile sfaturilor respective. Emiterea documentelor orășenești în Baia, Bârlad, Roman, Suceava și Vaslui duce, deci, la concluzia existenței unor cancelarii urbane în aceste orașe. Documentele orășenești moldovene păstrate din secolul al XV-lea și din primii ani ai veacului al XVI-lea sunt foarte rare, ca urmare, întâi de toate, a vicisitudinilor prin care au trecut orașele Moldovei. O listă a lor este utilă, mai ales datorită faptului că unele sunt publicate în colecții de circulație mai restrânsă:

1. <Baia, 9 (16) mai 1421>, în limba germană;
2. <Bârlad, 1434-1437>, în limba slavă⁷;
3. <Vaslui, 1450-1500>, în limba slavă⁸;
4. <Baia, 1472>, în limba germană.

.....
11. <Baia, 30 mai 1510>, în limba latină.

Cele 11 documente orășenești oglindesc preocuparea sfaturilor sau a unor orășeni de vază de a interveni în favoarea unor membri ai comunității în fruntea cărora se aflau. Pricinile pentru care ei intervin sunt legate de interesele specifice preocupărilor orășenilor: obținerea unor certificate de călție, tranzacții comerciale, chezășii, achitarea unor datorii neplătite, mărturii și treburi de negoț, hotărâri testamentare. Scrisoarea șoltuzului din Bârlad adresată judei din Brașov pe la 1434-1437 se referă la chezășii date de bărlădeni pentru brașoveni și la urmările neplăcute

⁴ Hotărnicirea orașului Bârlad făcută de Ștefan cel Mare la 1-9 ianuarie 1495 a avut loc la cererea șoltuzului, a pârgarilor și a orășenilor. (Doc. priv. ist. Rom., A, XV, vol. II, p. 210).

⁵ *Ibidem*, p. 166 și 212.

⁶ M. Costăchescu, Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, II, p. 675-676.

⁷ I. Bogdan, Documente moldovenești din sec. XV și XVI în Arhivele Brașovului, București, 1905, p. 60-61.

⁸ I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. II, p. 453-454.
<http://www.olinec.ro/> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

iscate pentru garanți. Scrisoarea sfatului din Vaslui adresată sfatului din Brașov pe la 1450-1500 dă relații cu privire la o mărturie depusă în fața sa referitoare la doi brașoveni care avuseseră treburi de negoț la Vaslui.

Sigilarea scrisorilor amintite este făcută, datorită împăturirii acestora, printr-o pecete aplicată, care are și menirea – în afara rolului său de autentificare a actului – de a închide scrisoarea. Un astfel de sigiliu de închidere, de ceară neagră, rotund, cu diametrul de cca. 4 cm, poartă scrisoarea slavă a șoltuzului și pârgarilor din Vaslui adresată brașovenilor⁹ pe la 1450-1500. Se scriu, însă, și scrisori în limba slavă, adresate de către sfaturile din Bârlad și Vaslui brașovenilor, ca urmare a două împrejurări: aici nu era o populație germană din rândul căreia să se recruteze dieci de scrisori în limba germană, iar brașovenii erau obișnuiți cu primirea în mod curent a corespondenței în limba slavă din Țara Românească, talmăcitori fiind preoții români din Șcheii Brașovului. Primul document cunoscut care a fost scris în limba română în mediul sătesc este zăpisea din 31 ianuarie 1572 pentru satul Țăpeni din ținutul Fălciu¹⁰, după care urmează și alte zăpise românești.

Prima știre cunoscută despre participarea unor reprezentanți ai orașelor moldovene la discutarea unor probleme religioase pe plan internațional și totodată și la dezbateră în public a ideilor husismului se găsește în cronicăa lui Ulrich von Richental: *Conciliumbuch zu Constecz*. Ea amintește că în delegația venită din Moldova se aflau și reprezentanți ai următoarelor orașe: Suceava, Neamț, Roman, Iași, Baia, Orhei, Bârlad, Bacău și (probabil) Hârlău¹¹. Se pare că delegația moldovenească a sosit prin ianuarie 1415 și a plecat în martie 1416¹². În descrierea lui Richental, delegații din orașele Europei orientale, între care se aflau și cei moldoveni, apar îmbrăcați cu haine de postav ciudate și cu pălării ascuțite: „...Mit wunderlichem gewand mit umbgewundnen tüchern umb dz haubt als hut mit spizigen hüten als die infelen”¹³.

Un grup de istorici ai vechiului nostru drept¹⁴ socotesc că Dimitrie Cantemir nu se putea referi decât la Sintagma lui Matei Blastares, care știm sigur că circula, sub forma ei slavă, în Moldova veacului al XV-lea și s-a folosit în rosturile ei de nomocanon, până mai târziu¹⁵.

⁹ E. Vărtosu, *op.cit.*, p.458, nota 5.

¹⁰ Al. Rosetti, *Scrisori românești din Arhivele Bistriței (1592-1638)*, București, 1944, p.27-28.

¹¹ C.I. Karadja, *Delegații din țara noastră în conciliul de la Constanța (în Baden) în anul 1415*, în „Anal. Acad. Rom.”, Mem. Secț. Ist., Seria a III-a, t.VII (1927), p.71-74.

¹² *Ibidem*, p.71-74.

¹³ C.I. Karadja, *op.cit.*, p.80 și reproducerea din pl.II, cf. și Corina Nicolescu și Florentina Jipescu, *Date cu privire la istoria costumului în Moldova (sec.XV-XVI)*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1957, nr.1,2, planșele de la p.144-145.

¹⁴ C.A. Spulber în *La code d'Alexandre le Bon et les Basiliques dans les Principautés Roumaines*, oferă o înșiruire mai completă a opiniilor formulate în această chestiune de la Fr. J. Sulzer (1782) până într-o patra decadă a secolului al XX-lea. La p.208, nota 11, dă câteva nume, omițând intenționat pe acela al lui Șt. Gr. Berechet. Vezi, de acesta din urmă, „Legătura dintre dreptul bizantin și românesc”, vol.I, partea I, Vaslui, 1937, p.76, 78, și 114-115.

¹⁵ Pentru receptarea dreptului bizantin în Moldova și Țara Românească, vezi și studiul lui Valentin Al. Georgescu, *La reception du droit roman-byzantin dans les Principautés roumaines (Moldavie et Valachie)*, în culegerea, *Droit romain et sociologie juridique*, Melanges Lévy-Brühl, Paris, p.445-463.

Despre activitatea monetară se poate spune că este interesant de constatat că până și unele piese de o mare raritate s-au găsit, răzlețe sau tezaurizate în împrejurări și locuri adesea bine determinate, pentru a se extrage informații cu privire la circulația lor¹⁶. Cu prilejul săpăturilor arheologice executate în 1958, la cetatea de pământ de la Bârlad, situată la aproximativ 60 m sud-est de gara orașului, s-au găsit două monede anepigrafe, jumătăți de groși, de tipul cu „crucea dublă” emise de Ștefan cel Mare¹⁷. Examinarea descoperirilor monetare ne arată că dinarul unguresc pătrunde într-adevăr în Moldova în timpul lui Ștefan cel Mare, deoarece cele mai vechi emisiuni ce se întâlnesc aici poartă numele de Matei Corvin. Dinarii săi s-au găsit și la Vaslui în mormântul din biserica zidită de Ștefan cel Mare¹⁸.

Sigiliul cel mare domnesc s-a păstrat, însă cel atârnat, la actul din 5 decembrie 1460, dat din Bârlad, prin care Ștefan întărește comisului Ivașco două sate¹⁹. Acest sigiliu are 80 mm în diametru și prezintă în centru un scut, având în câmp capul de bour cu o stea cu cinci raze între coarne, în dreapta rozeta, de data aceasta în cinci petale, în stânga semiluna conturată. Reprezentarea capului de bour diferă întrucâtva din punct de vedere stilistic de cea care ne apare pe aversul monedelor lui Ștefan cel Mare; totuși, unele detalii de execuție a rozetei - cu petale caracteristice prinse în jurul unui cerc înăuntrul căruia e un punct central - amintesc felul în care e redat acest atribut al capului de bour pe unele serii monetare de tipul cu scutul despăcat. Toate aceste amănunte de ordin stilistic rămân neschimbate și pe sigiliile mari ulterioare, câte ne-au fost cunoscute, astfel încât se pare că s-a folosit același model sigilar până la moartea lui Ștefan cel Mare²⁰. Putem presupune, deci, că și pecetea întrebuințată la 13 februarie 1458 - când Ștefan a folosit pentru prima dată sigiliul cel mare domnesc, dar care s-a pierdut - va fi avut aceeași înfățișare.

Referitor la emisiunile monetare, menționăm faptul că la Muzeul Național de Antichități, în cadrul Colecției Al. Saint - Georges, s-au aflat un număr de 10 exemplare. Cea dintâi monografie consacrată unor emisiuni monetare ale Moldovei din timpul lui Ștefan cel Mare, inaccesibilă până de curând la noi a fost scrisă de N. Docan. Conținutul ei a fost analizat de specialiști. Ca material numismatic, Docan prezintă 55 de piese, toate groși de tipul „cu crucea dublă” și anume: 22 de exemplare cu rozetă în dreapta și semiluna conturată în stânga capului de bour și 33 de exemplare cu attributele așezate invers. Descrierea pieselor se face cu multă minuțiozitate, indicându-se și diferențele de grafie. Totuși, datele cu privire la dimensiuni și la

Autorul abordează însă problema mai mult din unghiul tehnicii juridice, fără să reia discuția pe plan istoric în jurul interpretării lui Cantemir.

¹⁶ Cităm, în treacăt, cu titlu de exemplu: gros de billon, de la Roman al II-lea, găsit în 1949 în comuna Șuletea. Această descoperire a fost consemnată de Constantin Moisil în registrul-inventar al Cabinetului numismatic din Biblioteca Academiei R.P.R., sub nr.757/1949.

¹⁷ M.D. Matei, Date noi în legătură cu cetatea de pământ de la Bârlad, în SCIV, an X (1959), nr.1, p.128.

¹⁸ Const. Moisil, însemnare în registrul-inventar al Cabinetului numismatic al Bibl. Acad. R.P.R. sub nr.849/1951.

¹⁹ Doc. priv. ist. Rom., A, XIV-XV, vol.I, p.312-313, nr.375; originalul la Biblioteca Academiei R.P.R., Peciți, nr.243.

²⁰ Aceasta nu exclude folosirea mai multor tipare copiate unul după altul în ce privește reprezentarea stemei.

greutăți lipsesc și aici. Cele mai multe din monedele descrise făceau parte din colecția autorului; ele au fost identificate printre cele dăruite de Docan încă din 1906 Cabinetului numismatic al Academiei Române, astăzi al Bibliotecii Academiei²¹.

Cercetând documentele de la sfârșitul veacului al XIV-lea până la începutul domniei lui Ștefan cel Mare, se constată existența a trei zeci și trei de lăcașuri – mănăstiri și schituri domnești sau boierești, răspândite pe tot cuprinsul Moldovei, în afară de cele cinci principale ctitorii domnești, îndeobște cunoscute: Bistrița, Neamț, Probota (Sf. Nicolae din Poiană), Moldovița și Vișnevăț. În marea lor majoritate, celelalte așezăminte menționate mai jos, sunt ctitorii boierești aflate pe moșiile marilor boieri, care de multe ori sunt vândute cu „mănăstirea” de pe ele, altele sunt schituri modeste, întemeiate de călugări: mănăstirea Bohotinului (6.I.1411)²², chilia lui Manasie (13.VI.1436)²³, mănăstirea lui popa Drăghie (18.VI.1444)²⁴, moșia unde este Călugăritu’ (15.VII.1445)²⁵, mănăstirea Boziani (5.III.1446)²⁶, mănăstirea pe Bârlad (15.VII.1448)²⁷, mănăstirea la Soci (10.IV.1452)²⁸, mănăstirea de la Voinești (27.XI.1460)²⁹, mănăstirea de la Bohotin (15.IX.1462)³⁰.

În afară de mănăstirile și schiturile menționate documentar, pomelnicele mănăstirilor Pângărați și Bisericiani amintesc ca prim ctitor pe Alexandru cel Bun. În prima jumătate a secolului al XV-lea existau numeroase biserici de lemn în sate, deoarece același domn în 1428 acordă mănăstirii Bistrița stăpânirea a peste cincizeci de biserici care se aflau numai în ținutul Suceava³¹. La acestea se adaugă monumentele orășenești de piatră, despre care va fi vorba mai jos, ridicate atât de domni cât și de comunitățile – așezate în aceste orașe – de sași și armeni. Date fiind vechimea și numărul construcțiilor de lemn atestate în sec. XIV-XV, care coexistă încă cu cele în piatră chiar și în perioada lui Ștefan cel Mare ca o reminiscență a unui sistem constructiv tradițional, prezentarea lor merită un loc special în ansamblul arhitecturii moldovenești din această vreme. Datorită recentelor cercetări arheologice din diferitele vechi centre orășenești din Moldova (Suceava, Iași, Vaslui, Baia, Roman, Bârlad, etc.), ca și din alte regiuni ale țării, se pot cunoaște astăzi o serie întreagă de elemente caracteristice construcțiilor de lemn, care ne folosesc într-o mare măsură la înțelegerea dezvoltării acestui sistem constructiv.

²¹ N. Docan, Die münzen des moldauischen Fürsten Stephan des Grossen, în, „Numismatische Monatschrift. Blätter für Münzfreunde”, an XXXVII (1902), col.2771-2777. Monedele descrise în 1902 făceau parte, la data redactării acestei lucrări, din colecția lui N. Docan.

²² Doc. priv. ist. Rom., A, XIV-XV, vol.I, p.24.

²³ *Ibidem*, p.127

²⁴ *Ibidem*, p.204

²⁵ *Ibidem*, p.209

²⁶ *Ibidem*, p.217

²⁷ *Ibidem*, p.229

²⁸ *Ibidem*, p.251

²⁹ *Ibidem*, p.311

³⁰ *Ibidem*, p.321. Lista de mai sus a fost întocmită folosind și studiul lui N. Grigoraș, Primele mănăstiri și biserici moldovenești în „Studii și cercetări istorice”, XX (1947), p.114-130.

³¹ Doc. priv. ist. Rom., Moldova, I, p.66-67
<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

Cu ocazia unor cercetări de salvare în cadrul curții domnești din Vaslui, s-au găsit pivnițele unor construcții de lemn³², de mari proporții, datând din epoca lui Ștefan al II-lea, când știm că aici era reședința acestuia. Procedeele constructive ale acestui edificiu de lemn sunt identice cu acelea constatate la locuințele orășenești de la Suceava. Întocmai ca și în cadrul locuințelor orășenești de la Suceava, numeroasele plăci smălțuite dovedesc utilizarea sobelor și a decorului interior ceramic. Curtea de la Vaslui nu constituie însă un caz izolat, deoarece la Suceava, în fața Cetății de scaun, a fost descoperită o locuință asemănătoare, de mari proporții (32 m lungime și 9 m lățime), înălțată pe o pivniță și construită după același sistem ca locuințele orășenești descrise mai sus³³. Din prima jumătate a secolului al XV-lea datează curtea domnească din Vaslui, cercetată în ultimii ani. Vasluiul a fost reședința lui Ștefan al II-lea. Aici sunt emise toate documentele până în anul 1442, din cursul domniei comune a lui Ștefan al II-lea cu fratele său Iliș. Cu ocazia săpăturilor de salvare efectuate aici în anii 1958-1959 de Muzeul de Istorie a Moldovei, s-au scos la lumină monede și materiale ceramice din această etapă³⁴.

Repeziciunea cu care se înalță aceste monumente este elocventă pentru capacitatea constructivă a Moldovei la acea dată. În vreme ce construirea bisericii de la Putna a fost terminată în patru ani, majoritatea bisericilor din ultima etapă sunt sfințite la câteva luni de la așezarea temelior. Din pisanile lor reiese că începerea lucrărilor s-a făcut în aprilie sau mai, iar terminarea în septembrie sau octombrie. Dăm mai jos tabelul cronologic al bisericilor și mănăstirilor înălțate de Ștefan cel Mare, între 1487-1504³⁵:

Biserica Sf. Ioan a curții domnești din Vaslui, 27 aprilie-20 septembrie 1490;

Biserica curții domnești din Huși, terminată la 30 noiembrie 1495;

Mănăstirea Dobrovă, începută la 27 aprilie 1503, terminată în luna mai 1504

În afară de aceste monumente datate prin inscripții, mai sunt o serie atribuite lui Ștefan cel Mare, a căror dată este însă, necunoscută.

Biserica din Scânteia (lângă Vaslui), după tradiția locală și mențiunea pisaniei pusă în 1846, a fost înălțată de Ștefan cel Mare³⁶.

Biserica din Florești după tradiție.

Nevoia de a-și înființa în principalele orașe ale țării o reședință care să reprezinte și centrul administrativ al domniei, îl îndeamnă să ridice noi și numeroase curți domnești. Printre curțile domnești din orașe atribuite lui Ștefan cel Mare, refăcute și mărite de el sau clădite din nou sunt și cele din Vaslui (refacere a unei curți din prima jumătate a secolului al XV-lea) și Huși (necunoscută anterior). Palatul propriu-zis și biserica se dovedesc a fi fost solidare între ele, încadrându-se într-un impunător

³² Al. Andronic și colectiv, Șantierul arheologic de la Vaslui, în „Materiale și cercetări arheologice”, 1963, p.797-800.

³³ I. Nestor și colectiv, Raporturile săpăturilor din 1955 și 1956, în „Materiale și cercetări arheologice”, IV, 1957, p.245; V, 1958, p.594-597.

³⁴ Al. Andronic, op.cit., p.797-800.

³⁵ Vezi bibliografia și inscripția de fundație a fiecărui monument în Repertoriul monumentelor..., capitolul despre arhitectură.

³⁶ Vezi T. Burada, Biserica Sfinții Voievozi din comuna Scânteia, numită a lui Ștefan cel Mare, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, an IV (1884-1885), p.717-719.

ansamblu de arhitectură. În aceeași raporturi se află și grupele curte-biserică de la Bacău, Iași, Vaslui, Piatra, Popăuți - Botoșani, peste tot biserica fiind înălțată de Ștefan cel Mare; ni se sugerează o activitate constructivă a aceluiași domn și în legătură cu curțile existente în imediata vecinătate a acestor biserici. Judecând după impresia pe care ruinele curții domnești din Vaslui o lasă călătorilor în cursul veacului al XVII-lea, această reședință, situată pe o înălțime ce domină apa Bârladului, pare să fi fost una dintre cele mai luxoase, alături de aceea de la Hârlău. Ea a existat anterior lui Ștefan cel Mare, în vremea domniei celor doi frați, Iliaș și Ștefan al II-lea și a constituit reședința celui din urmă. La începutul domniei lui Ștefan cel Mare, după relatarea cronicarului polon Dlugosz, curtea de la Vaslui a reprezentat un adăpost efemer pentru familia domnească, cu toate că pe atunci era slab întărită³⁷. Relatează că la 1474, așteptându-se la o invazie turcească, Ștefan s-a adăpostit împreună cu întreaga familie la Curtea din Vaslui, „nulla arte, aut naturali situ munitam”. Această știre a cronicarului polon este confirmată de împrejurarea că din Vaslui au fost date documente de Ștefan cel Mare în anii: 1464-1465, 1471-1472 și 1475-1476, ca și după 1491. De aceea Ștefan cel Mare a socotit necesară refacerea și întărirea ei, probabil în ultimii ani ai domniei; data acestor lucrări trebuie pusă în legătură cu clădirea bisericii Sf. Ioan Domnesc, în anul 1490. Este caracteristic că din anul imediat următor, 1491, Ștefan cel Mare reîncepe să dea documente din Vaslui după o întrerupere de cincisprezece ani. Mai târziu, în anii 1495, 1497 și 1502, domnul revine mereu la această reședință. Merită să subliniem că la 10 ianuarie 1495 domnul dă de aici un act ținând să organizeze personal comemorarea celor douăzeci de ani care se scurseseră se la marea victorie asupra turcilor. Amintirea activității lui Ștefan cel Mare s-a păstrat până în sec. XVII-XVIII, după cum ne încredințează un sol polon din 1640³⁸, călătorul arab Paul de Alep³⁹ și cronicarul Neculce⁴⁰.

Merită să semnalăm că acești martori știu să deosebească lucrările militare de „locurile de petrecere”, adică unele clădiri de lux, caracteristice pentru activitatea constructivă de la sfârșitul veacului al XV-lea. Preocuparea de confort și de fast pare să fi precumpănit la Vaslui; în 1636 un călător polon semnalează existența unei băi, „monument frumos ca arhitectură”⁴¹. În general se amintește mereu că după ruinele păstrate „se poate observa ce frumoasă structură avea odată acest castel”. Unicul fragment rămas din decorația curții este un capitel de marmură albă zaharoasă, sculptat

³⁷ Dlugosz, *Hist. Pol.*, vol.II, col.508.

³⁸ P.P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, București, 1930, p.38. Solul polon Wojeiecki Miastkoroski înregistrează la 1640 aceste știri despre Vaslui: „Vaslui, oraș vechi, a fost odinioară scaunul domnilor Moldovei. Mai sunt acolo ruinele zidurilor și ale odăilor clădite de Ștefan voievod pe malul Bârladului”.

³⁹ Paul de Alep, care vede aceste ruine cu câțiva ani mai târziu, dă o descriere asemănătoare celor făcute de solii poloni, a „locurilor de petrecere care sunt toate ale lui Ștefan Vodă”. Vezi *Călătoria Patriarhului Macarie în țările românești* (trad. Emilia Cioran, București, 1900, p.5-6). Și italianul Bandini amintește acest monument în descrierea sa, dar îl consideră „un mic palat...cum arăta chiar ruina; acum zace năruit în ruinele sale”. (*Codex Bandinus*, ed. cit., p.XXXVIII).

⁴⁰ Ion Neculce, *Letopisetul Țării Moldovei*, ed.cit., p.108, confirmă tradiția construirii de către Ștefan cel Mare a curții de la Vaslui.

⁴¹ Solia lui G. Krasinski, trecând la Constantinopol prin Moldova, în anul 1636, descrisă de un anonim, la P.P. Panaitescu, *Călători poloni*, p.27.

cu deosebită îngrijire, decorat cu mici scuturi⁴². El întărește în chip convingător știrile amintite mai sus.

Urmărind creațiile artistice de la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare, mai ales în domeniul arhitecturii, trebuie să subliniem un număr de modificări esențiale. Acestea privesc mai ales planul, proporțiile și decorul fațadelor. În primul rând, se constată lungirea bisericilor mănăstirești⁴³. Biserica Sfântul Ioan din Vaslui (1490), 21,5 m biserica Dobrovăț (1502-1504), 29,5 m. Biserica mănăstirii Dobrovăț este de două ori mai lungă decât construcțiile anterioare din pricina adăugării a două încăperi noi, gropnița și pridvorul, și a dezvoltării pronaosului. Lungirea construcției a impus creșterea ei în înălțime, monumentul dobândind un caracter impunător. În interior, boltile înălțate pe arcuri piezișe sporesc impresia de spațiu. Incinta însăși, care încadrează un edificiu de aceste proporții, se lărgește, fiecare latură a ei depășind 100 de metri.

În broderie, desenul este mai sintetic decât în pictură, de aceea realizarea trupurilor drapate, zvelte și pline de eleganță, rămâne apanajul marilor artiști din epoca lui Ștefan cel Mare. Uneori, chiar în această vreme, în broderie, din pricina dificultăților de ordin tehnic apar și siluete mai scunde, lipsite de spontaneitate și eleganță a mișcării, care au toate aceași calitate deosebită – preocuparea artistului de figurile donatorilor. Interesul principal se concentrează mai ales în expresia ochilor, a gurii, a bărbiei, așa cum sunt, de pildă, portretele lui Ștefan și al Mariei de pe Epitrahilele de la Dobrovăț. Una dintre broderiile contemporane ce au păstrat chipul lui Ștefan cel Mare așa cum l-am întâlnit în pictură este epitrahilul de la Dobrovăț (nedatat)⁴⁴. Acest epitrahil face parte din tezaurul restituit de URSS. Epitrahilul de la Voroneț (1488-1490) deși identic ca factură cu cel de la Dobrovăț este mai primitiv. Cel de la Dobrovăț este atât de desăvârșit față de cel de la Voroneț. În piesa de la Dobrovăț voievodul apare în picioare, încoronat, purtând haina lungă, cu mâneci foarte largi cu care este reprezentat în toate tablourile votive, în mâna stângă poartă o cruce, iar în dreapta face obișnuitul gest de ofrandă. În epitrahilul de la Dobrovăț, într-o stilizare ce mai păstrează doar contururile esențiale, artistul a obținut o figură vie, deosebit de pregnantă. Cu toată simplitatea lui, acest chip brodat al lui Ștefan cel Mare poate figura alături de cele mai reușite din galeria portretelor ce ni s-au păstrat de la el. Epitrahilul, patrafirul, un cuvânt românesc des folosit, amintește misticilor ștergarul legat la gâtul lui Iisus, de care îl trăgeau cei ce-l duceau să-l răstignească. Veșmânt esențial și însemn al preoției, el este purtat și de episcop. Lung până la 2,50 m, e format din două benzi late de circa 9-10 cm, cusute laolaltă sau unite cu ajutorul unor nasturi sau clopoței. În epitaful de la Dobrovăț apare o plantă stilizată.

⁴² V. Drăghiceanu, Comunicări de la palatul lui Ștefan cel Mare din Vaslui, în „Bul.com.mon.ist.”, an VIII (1915), p.93-94, fig.30. Capitelul se află acum în colecțiile Secției de artă feudală a Muzeului de Artă al României.

⁴³ Tabel de dimensiuni ale lăcașurilor înălțate în timpul lui Ștefan cel Mare (după planurile din volumul Bisericile lui Ștefan cel Mare, de G. Balș).

⁴⁴ Maria Ana Musicescu, Broderia din Moldova în veacurile XV – XVIII. în Studii asupra tezaurului restituit de URSS, București, 1958, p.149-171 și Repertoriul..., fig.216, p.38.
<http://www.cirhec.ro> - <http://www.muzeuvaslui.ro>

BIBLIOGRAFIE

A. Istorie economică și socială

- Bogdan, I. *Hotarnica Bârladului*, din 1495 în *Convorbiri literare*, XLI (1907), nr.1, p. 46-52.

B. Organizarea militară. Războaie și lupte

- Antonovici N., *O cruce pe locul luptei de la Vaslui*, în *Revista istorică română*, XI-XII, (1941-1942), p. 540-542.
- Bădulescu Savian M., *Racova și Războieni. Conferința ținută în cercul militar Târgoviște*, București, 1903, 50 p. plus 2 h.
- Cihodaru C., *Lupta de la Vaslui (10 ianuarie 1475)*, Vaslui, 1935, p.457-465 (Extras din rev. „Învățătorimea vasluiană”).
- Crivetz, Teodor, *Bătălia de la Racova din ianuar 1475*, (Cu o hartă anexă), București, 1912, 4 p. + 1 h.
- Culici Al., *Racova. Bătălia de lângă Vaslui (10 ianuarie 1475)*, București, 1938, 26 p. Extras din *România militară*, februarie 1938.
- *Racova sau Podul Înalt. Bătălia de lângă Vaslui, 10 ianuar 1475*, în *Buletinul Muzeului Militar Național*, IV (1940-1941), nr. 78, p. 84-87.
- Minea I., *Despre lupta de la Podul Înalt*, în *Cercetări istorice*, VIII-IX (1932-1933), nr. 1, p. 220-221.
- Popovici V., *Bătălia de la Racova – Vaslui din ziua de 10 ianuarie 1475, câștigată de marele erou moldovean Ștefan cel Mare și Sfânt asupra Semilunei*, Vaslui, 1939, 15 p. + 1 pl.
- Rosetti Radu, *Despre unele precizări recente a locurilor bătăliilor de la Doljești, Vaslui și Șcheia*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a III-a, tom XV (1933), p. 107-115.
- *Încercări critice asupra războaielor din anii 1475 și 1476 dintre Ștefan cel Mare și Turci*, București, 1914, 44 p.
- *Care au fost adevăratele efective ale unor armate din trecut*, București, 1943, 20 p., extras din *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, tom XXV, (efectivele prezente în bătălia de la Vaslui, 10 ianuarie 1475, p. 15-20)

C. Biserica

- Burada Teodor T., *Biserica Sf. Ioan din Vaslui*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, I (1883), vol. I, p. 418-420.
- *Biserica Sf. Apostoli Petre și Pavel din Huși a lui Ștefan cel Mare*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, I (1883), vol. II, p. 191-192.
- Episcopul Melchisedek, *Chronica Hușilor și a Episcopiei cu asemenea numire. Despre documentele episcopiei și alte monumente ale țerei*, București, 1869, IX + 463 + 186 p. + 2 pl.

- *Chronica Romanului și a Episcopiei de Roman. Compusă după documente naționali române și streine, edite și inedite. I.*
- *De la anulul 1392 până la anulul 1714*, București, 1874, IV + 353 p.
- Porcescu Scarlat, *Episopia Romanului în secolul XV. Întemeiere și organizare*, București, 1941, 55 p. + 2 pl.

D. Personalitatea lui Ștefan cel Mare. Familia

- Ghițan T. și Cr. Mircioiu, *Câteva precizări în jurul diagnosticului lui Ștefan cel Mare*, în *Revista medico-chirurgicală*, Iași, LX (1956), nr. 5, p. 126-136.
- Manoliu Vasile și Ghițan Teodor, *Spicuri medico-istorice din vremea lui Ștefan cel Mare*, în revista *Păzirea sănătății*, Chișinău, 1961, nr. 6, p. 53-56.

E. Tradiție și folclor

- Antonovici I., *Retragerea lui Ștefan Vodă (cel Mare) la râpa Buftii pe dealul Taberii, din comuna Bogdana, județul Tutova (în iulie 1476)*, în *Făt Frumos*, I (1904), nr. 7-8, p. 104-107.
- *Venerația marelui Ștefan pentru moaștele sihastrului Simion preotul de la Pângărați, după cele aflate într-un manuscris vechiu*, în *Făt Frumos*, I (1904), nr. 7-8, p. 125-125.
- Burada Teodor T., *Biserica Sfinții Voievozi din comuna Scânteia numită a lui Ștefan cel Mare*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, II (1885), vol. II, p. 717-719.
- *Podul de Petră din al lui Ștefan Vodă din județul Vaslui*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, I (1883), vol. II, p. 428-430.
- Ștefănescu D.V., *Mai mare decât Vodă*, în *Făt Frumos*, I (1904), nr. 7-8, p. 120-123.